

Hela Sverige ska leva/Fyrbodal
26 april 2025, Gerlesborgsskolan
Catharina Göransson

Först en reflektion inför konferensen, klippt ur en mejlväxning:

”När jag i tanken ser mig om i trakten så inser jag att det ju vuxit fram flera sådana bybildningar, alltså boenden där man inte planerat från början tillsammans, men där man trivts ihop tillräckligt för att köpa in sig och bygga ett hus eller sätta upp en bod som man bygger om etc. Inspiration och kunskap sprider sig och det finns en tolerans för enklare och billigare boenden, kanske för en tid medan man planerar vidare för sitt liv och sitt hem.”

Om materialet:

Jag har intervjuat fem grannar med hjälp av de fyra frågor som konferensen ställt upp och ville ha svar på. Gemensamt för dessa personer är att de alla kom att tidigt bestämma sig för att bosätta sig i Skärkäll, långt innan någon plan fanns och innan något byggande tagit sin början.

Jag har valt att låta deras ord stå kvar när jag redigerat texten, eftersom språket i deras svar så påfallande skiljer sig från hur man idag formulerar sig i ett gemenskapsdrivet planerande för att bygga och bo. Nu har arkitekternas och samhällsplaneringens ord och begrepp blivit självklara när man språkligt presenterar sig, som när man riktar sig till intresserade individer och beslutsfattare, offentliga stödformer och banker.

Skärkälls eko- och ateljéby började med en dröm, kanske alla initiativ måste gör det, när man aspirerar på att skapa något nytt. Med den skillnaden att det drömdes länge här i berg och dal och att språket var det konstnärliga. I installationer där landskapet spelade med skulpturer och annan konst – där rester kan återfinnas på en bergshylla för den som lyfter blicken eller utmed en brant bergvägg – tillsammans med scenkonst, storartade fester med eldar och musik natten igenom och med kurser förlagda till konstskolan vid havet. Ett inifrån kommande men delat och upplevt språk, som vidgade verkligheten och skapade ett slags fantasteri mellan bergen, som stärkte drömmarna om och på platsen men som också, som allt, till slut måste möta verkligheten, i synnerhet när det kom till att översätta den egna drömmen till finansiering av ett handfast byggande av ett hus.

En sammanfattning kunde vara: Konstellationer av människor i ett landskap laddat med konst. Kunskaper som växte i dialog med forskare och arkitekter, seminarie- och kursdeltagare samt studenter från Chalmers. En för många gemensam dröm om en ekoby i en dal i norra Bohuslän, med havet några stenkast bort och Gerlesborgsskolan och Konstnärernas kollektivverkstad på cykelavstånd.

Skärkäll 5 maj 2025
Catharina Göransson

1. Vilka har varit era framgångsfaktorer?

Person 1:

Det var Klas Nilsson som person som var eld och lågor och hade pengar, och det fanns en grupp som höll på att formeras. Fastigheten Skärkäll var till salu och Klas köpte den. Jag hade gått på kurs på Gerlesborgsskolan och där hade jag fått kännedom om Klas och hans idéer. Men det var svårt att hitta andra intresserade.

Jag som är arkitekt åtog mig att göra detaljplanen, och den slutfördes sedan av arkitekt Conny Jerer. Långt senare styckades andelarna av till privatägda tomter och med detta följde rätt till ateljéplats på byggbara områden som fanns inritade på samfällighetens mark.

Psykologiskt sett fanns det en eldsjäl och en grupp som var i vardande. Det låg en påtaglig svårighet i att en del kom för det ekologiska medan andra kom för att bygga och bo i en konstnärsby. Det ekologiska intresset och kunnandet var inte särskilt stort hos alla.

Lena var på permakulturrkurs på Gerlesborgsskolan där läraren kom från Australien och hela kursen involverades i skapandet av en permakulturplan för Skärkäll.

Vi hade turen att slippa ifrån kravet om att ansöka om bygglov, vi behövde bara göra byggnamälan. I samma veva ändrades PBL, plan- och bygglagen. Skärkäll blev först i Sverige. Än idag är det en unik plats.

Person 2:

Det är värt att notera att vi inte köpte MARK, som byggprojekt vanligtvis gör. Vi köpte en gård, en gård med rötter minst tillbaka till 1600-talet och med den följde jord och skog och berg tillsammans med tre gamla byggnader: ett båtmanstorp, ett höns hus med jordkällare och en lada. En gård ärvs och den är nästan som en person med egen historia, och den för med sig återkommande plikter.

Numera samlas medlemmarna under sommaren för den årliga arbetsveckan och ägnar sig bland annat åt just dessa tre byggnader. Det är gott att jobba ihop då. Ett sommarkök är inrättat i ladan, fönstren på det gamla torpet målas och tak på höns hus, torp och lada tas om hand m m. På sommaren är ladan både festlokal och mötesrum.

Det var viktigt med möjligheten till försörjning genom odling. Det var för mig *a blueprint for survival*, en säkerhet för framtiden. Men odlingsbara beteshagar arrenderas ut sedan ett antal år och att få till en samordnad odling har heller inte lyckats.

Skärkäll blev inte dogmatiskt och inte heller ideologiskt. Det enklast möjliga var vad som visade sig fungera bäst. Man kan säga att privatisering och individualisering blev våra framgångsfaktorer. Samfälligheten bildades lagenligt i samband med avstyckning av andelar/tomter och då stod det klart att vi, som var som en slags privatägda öar, utan samfälligheten inte självklart skulle ha rätt till allmänning och fungerande vatten, avlopp och vägar. De flesta lånade pengar för att bygga på egen tomt och idag skulle jag säga att det ändå var lyckligt att vi inte tog några gemensamma lån. Det som förenar är dalen, bergen och skogarna och så den intuitiva och instinktiva klokhet som vuxit fram när det kommer till föreningsangelägenheterna. Med tiden har samhörighet på ett djupare plan vuxit fram. Det får ta tid för beslut att mogna fram.

Person 3:

En framgångsfaktor var definitivt Gerlesborgsskolans förmåga att dra till sig folk och att intressera sig för trakten. Klas Nilsson kom till konstskolan för att gå på målerikurser och utan hans kombination av kynne och förmögenhet skulle detta nog aldrig blivit av. Men fastigheten Skärkäll var till salu och han kunde ropa in dem på auktion med tanken att skapa en ekoby.

En intresseförening bildades som hade ca 100 medlemmar. Sedan blev reda pengar avgörande. De som ville bygga och bo i dalen gav var och en 50.000 för sin andel och detta blev en garanti för den 1991 nybildade andelsföreningen. Denna ekonomiska förening kunde efter några år köpa fastigheten av Klas Nilsson. Att föreningens stadgar gällande återbetalning räddade oss när ett par valde att lämna var lyckligt och väl.

Dalen har ett attraktivt läge och det fanns en önskan om att leva ekologiskt. Att tillräckligt många visade tecken på stor uthållighet i processen var avgörande.

I väntan på att detaljplanen skulle bli färdig och godkänd bildades Frilandsskolan som svar på Lena F:s förslag om att vi ju kunde börja bygga med lera. Det blev till ett dass, sett i relation till kommunens lösning då med torra toa och kurserna i lerhalmsbygge pågick i flera års tid. Flera deltagare återkom och byggde sig med tiden egna hus i trakten. Skärkällsakademin var under samma tid ett försök att göra kurser genom att inventera resurser i gruppen, men frilandsskolan med sina sommarkurser var nog det enda som blev kvar.

Bildning var faktiskt en framgångsfaktor. Att vara språkligt skolad var en tillgång när det kom till de i svensk lag förankrade stadgarna. Texter skulle skrivas, och de skulle dels göras begripliga för alla i den blivande föreningen dels godkännas av både medlemmar och Länsstyrelse. Det finns stora möjligheter till frihet i Sverige om man förstår att bruka den.

Person 4:

Kulturtillhörigheten till själva trakten var avgörande för mig tillsammans med närheten till KKV och Gerlesborgsskolan och en stor uthållighet i processen. Vi hade många fester, oftast knytkalas. Många blev liksom kära i trakten och i dalen, och för en del mognade det till kärlek.

Att Klas Nilsson drog hit människor var helt klart en framtidsfaktor. Han ordnade och finansierade kurser och seminarier, till exempel kom Lars Vilks hit. (Min anm: Lars Vilks var konstvetare och professor i konsteori, författare och aktivist. Han blev känd som konstnären som skapade det stora konstverket *Nimis* på Kullahalvön i Skåne. Det var också han som låg bakom installationerna av rondellhundar, något som ledde till att han blev mordhotad och fram till den bilolycka som tog hans liv ständigt måste leva med livvakter.) Lars Vilks var här för kursen *Bygg din egen koja i Huckleberryanda* och folk kom, det byggdes kojor i bergen på östra sidan om dalen. Det var under denna kurs som Lars Vilks skapade Starbrak, pendang till *Nimis*, i en sidodal till Skärkäll med namnet Hamni. Där arbetade männen i vår grupp med stockar och kraftiga bräder, män som älskade att driva in sjutumsspik... En grupp kvinnor byggde samtidigt med stor omsorg en fungerande adobeugn med ett tak skyddande tak av gräs. Så redan där i Skärkälls historia visade sig skillnaderna mellan män och kvinnor.

Klas hade ägt Skärkäll i flera år när vi satte oss ner några stycken på klippan ovanför badplatsen för att prata ekoby och vi fortsatte samtalet inne i skolans bibliotek. Klas hade då köpt jordbruksfastigheten Skärkäll 1:1 för 400.000 som han sedan sålde till

andelsföreningen för 850.000. Då hade han lagt om vägen, finansierat en djupborrad brunn samt låtit anlägga en stenmur i slutningen mot gårdsplanen.

De allra kunnigaste när det gällde ekologi kom hit genom Klas försorg. Han arrangerade också ett möte i stadsdelshuset i Haga, Göteborg, för att sprida idén om en ekoby och få flera att ansluta sig. Studenter från arkitekturlinjen på Chalmers kom till seminarier och de frågade oss massor, de kunde mycket och det blev långa föreläsningar. Boken *Det kretsar runt huset* kom ur dessa samtal.

Person 5:

Per Lilienberg, rektor Gerlesborgsskolan, och Klas Nilsson, mångmiljonär, såg tillsammans behovet av billiga bostäder för konstnärer som gått på kurs och ville återkomma. Idén om en ekoby med ateljéer växte fram. Klas köpte sedan fastigheten Skärkäll1:1 på auktion. Det var också han som i flera års tid dessförinnan privat finansierade jippon, event, seminarier och besök.

För mig var det estetiska avgörande. Som Pers personliga kalligrafiska textning, som vi hållit kvar som logga, som Lars Vilks besök och i samband med det arbetet med hans verk *Starbrak*, teatern med Eva och Michael som sedan kom tillbaka till trakten och byggde *Scenstudio Gerlesborg*.

Bland framgångsfaktorerna finns definitivt alla möten mellan människor och att det hela tiden fanns en rörlighet och öppenhet. Som när jag och en väninna en sommar cyklade på västkusten och i åska och regn anlände till skolan, där skolans rektor Per Lillienberg såg oss, våta som vi var, och han sade till i köket att de skulle värma upp resterna av kvällens middag som var musselsoppa. Den kvällen höll Per och Jörgen Nash föredrag, och Lennart Grip var där, arkitekten från Malmö, som hade en naturlig förmåga att kunna tala med alla, en riktig brobyggare.

Jag sökte just då i mitt liv ett nytt boende och när jag sett utställningen av Chalmersstudenternas modeller av Skärkäll med skisser på hur dalen skulle kunna bebyggas, och när jag lyssnat till föredragen i Haga i Göteborg, gick jag med i projektet som då formulerades som att skapa en ekologisk experimentby. För mig handlar livet om att stanna upp och ta vara på tillfällena.

2. Vilket stöd och hjälp fick ni från det offentliga?

Person 1:

Kommunen gav oss relativt stor frihet i den detaljplan som våra arkitekter tog fram. Ett gediget förarbete gjordes av medlemmar som i kontakten med kommunen kunde visa på alternativa lösningar när det kom till gråvatten, biologisk rening och toa. Jag tror att detta utlöste en god vilja från kommunens sida, och att man därför tillät ett visst experimenterande. Till detta hör att turismen tärde på kommunala resurser, och man såg behov av förebilder. Kanske ville man göra Skärkäll till ett exempel.

Ekonomiskt hade vi däremot ingenting att hämta. Allt planarbete betalade vi ur egen ficka. Men vi hade stort stöd från personer som var anställda i det offentliga tjänst i form av kunskap, idéer och samtal i jämlika utbyten med akademiker. PBL ändrades medan vi höll på. Det har i modern tid aldrig varit friare än det var just då. Vi fick besök av

folkvalda från Sveriges riksdag som menade att sånt här ju borde få stöd – men att ekonomiskt stödja själva bygget av hus gick ju inte.

När jag gjorde första etappen av detaljplanen hade jag kontakt med stadsarkitekten i Tanum. Då ville jag att vi skulle få en fri, öppen och tillåtande detaljplan, men han avstyrkte det och det är jag i efterhand tacksam för. Det skulle aldrig ha gått att komma till föreningsbeslut i alla frågor.

Byggnadsnämnden ville inledningsvis stoppa projektet. Pratet hade nått till kommunhuset om att Lars Vilks skulptur i Hamni ”förstörde” dalen tillsammans med kojbyggena i bergen. Men X var miljöpartist och stöttade oss. Anders Schönbeck blev miljöchef och han var ett stöd.

Planen jag stod för var färdig och i föreningen var vi överens men så blev vi oense i möte med kommunen. Jag ville komma i gång, jag var nu äntligen fri att börja bygga, så vi lämnade föreningen och flyttade till en annan plats och Conny Jerer tog över arbetet med detaljplanen. Vi, Lena och jag, provade att ansluta till andra bygga-/boprojekt, men på de platserna saknades sammanhang och dålig byråkrati gjorde att jag fick nog.

Vi satte in annons i dåvarande *Björklövet* (min anm.: det gratis annonsblad som delades ut till alla hushåll och liknar det *Veckovis* som nu kommer i brevlådan). Bengt Norén svarade på vår annons, han var granne till Skärkäll och hade fått detaljplanen på remiss. Vi promenerade från Bengt upp till Skärkäll, i köket satt Kicki och Klas: Vi ska börja bygga nu. Nu var detaljplanen färdig och godkänd, och jag fick äntligen frihet att bygga som jag ville.

Person 2:

Å, vi fick ingenting från det offentliga! I stället blev vi först utskrattade av byggnadsnämndens dåvarande ordförande, när vi kom upp för att vi ville starta processen. Han visste om Lars Vilks skulptur och historien om kojbygget hade spritt sig, och han frågade inledningsvis om det var nåt sånt vi ville bygga... Men vi fick till slut verkligen starta arbetet på en detaljplan med villkoret att lösa frågor om vatten och avlopp på egen hand och inte efteråt komma och kräva kommunalt vatten. Vanlig vattentoa skulle då för tiden bort ur byggandet i Tanums kommun, till förmån för torrtoalett. Conny övertog arbetet med detaljplanen.

Jag satt i båt under en nattsegling över Nordsjön från Norge, och Ö och jag hade vakten, när vi gick för motor längs skotska kusten, och kom på att där innanför låg det ekologiska Findhorn, det var så ekobyen dök upp i det nattliga samtalet. Ö som var politiker jobbade på kommunen, och han sade att det allra viktigaste vid anläggandet av en ekoby var systemet för vatten, toavatten och gråvatten.

Inför det kommande detaljplanearbetet var vi en grupp som besökte kommunens dåvarande miljöchef. Det är roligt att tänka på hur vi den gången presenterade oss! Klas sade: jag är mångmiljonär, Britta sade: jag har en halv lantmätarutbildning, Håkan sade: Jag är stadsarkitekt i Falun och jag själv drog för kanske den enda gången i mitt liv att jag är byggnadsingenjör, vilket var sant men något jag lämnat bakom mig. Håkan gjorde

sedan den första ritningen till en detaljplan. När han och Lena flyttade, de skulle komma tillbaka flera år senare, slutförde arkitekt Conny Jerer detaljplanen för Skärkäll, och den blev antagen 1995. Tanums miljökontor hade då satt stopp för byggande av vattentoaletter i kommunen och man gjorde en toautställning med vattenklosetter på dåvarande vandrarhemmet för att markera att sådana nu var ur bruk.

Fråga 4 Vilka råd vill ni ge till andra som vill ta liknande initiativ?

Person 1:

Bygg inte i en miljö nära en bostadsbubbla, där priser på tomter och hus trissas upp till orimliga nivåer. Sådant kommer lätt in i byn. Hus som säljs här hos oss, vilket sker, är än så länge billigare än om huset legat nere vid kusten. Undvik spekulationer. Men det är förstås svårt att motstå marknadspriser vid försäljning och man kan ha sina skäl.

Person 2:

Prata mycket med varandra och umgås mycket. Bilda en intressegrupp och sedan en förening innan ni köper marken/fastigheten. Och stå ut med bråk och konflikter. Etablera former för att vara oense och t o m osams.

Konsensus kan emellertid vara bra. Och att genomgående respektera och relatera till stadgar, detaljplan och normala föreningsprocesser.

Jag minns hur låsande det var under en period där man inte pratade med varandra och hur det löste sig när några flyttade, t o m var det så att några dog, och nya medlemmar kom in. Alla kan inte styra sig eller distansera sig. Det är starka krafter det här och god vilja räcker inte. Kanske kan man ge utrymme för maktkamper i teatral form, så som grekerna gjorde i antiken med sina dramer och komedier. Varför inte testa gruppövningar eller Forumteater. Rollspel kan träna en att se ur andras perspektiv.

Men framför allt: TID behövs. Och att man under tiden inte privat odlar sina konflikter. Det är mycket viktigt att inte idyllisera förhållandena. Det blir aldrig någon idyll.

Person 3:

Ett råd skulle jag vilja rikta till Boverket och det vore att ge möjlighet att bygga fritt. Flera borde få den frihet som vi hade.

Svårigheterna vi haft har handlat om att vi inte hade gemensam grund. Det var två intresseområden, ekologi och konst. Lena och jag åkte runt och tittade på ekobyar i hela Norden och lärde oss en hel del.

Ett råd vore att skapa en tydlig grund och tydliga regler – men då kanske jag själv inte skulle vilja bo där! Viktigt är ändå att var och en har sin tomt och sin frihet.

Vilken form ska man välja? Här i dalen har hus sålts till marknadspriser och blivit fritidshus. Det privata ägandet blev till sist nödvändigt gentemot banken för den som behövde låna pengar.

Person 4:

Mycket fester är bra och att äta tillsammans. Försök bli bra på att lyssna. Var ö h t öppensinnig på möten, öppna för varandra. Rundor med frågor som Hur är livet för dig just nu kan bidra till att skapa trygghet runt bordet. Vi hade några riktigt svåra personer och det gjorde oss rädda och försiktiga med vad vi sade.

Utse ledare för möten och arbetsledare för arbetsdagar.

Jag vill lägga ett ord för att grunda föreningen i likställdhet, här blev det snabbt män och kvinnor och arbetsinsatser värderades alldeles för länge efter fysisk styrka och synliga resultat medan kvinnor som i åratals tagit på sig mat, fika, förbättringar av köket etc inte fick samma uppskattning som de som lade tak och tog ner träd. Så, nej, vi har inte precis varit någon förebild...

Person 5:

Vårda arbetsgemenskap. Respektera grannar. Skilj på vänner och grannar, vänskap är inte alltid bästa grunden för byggandet av ny bogemenskap. Människokunskap tar tid men underlättar mycket eftersom vi har olikheter och olika behov. Respektera - tolerera - acceptera. *Kunna tala med bönder på bönders språk och med lärde män på latin* lyder ett gammalt ordspråk!

Välskött ekonomi vad gäller det gemensamma är avgörande tillsammans med välskötta möten, årsstämma etc.